

КРАВЕЦЬ І.

ШЕВЧЕНКО Й ЛАЗАРЕВСЬКІ

Великий Гете писав: "Хто б поета хотів збагнути, мусить в край його прибути". Ця істина не викликає заперечень. А коли йдеться про Тараса Шевченка - і поготів : кожен українець має відвідати ті місця, де був поет, дізнатися, із ким він спілкувався, про що думав, хто допомагав йому. До справжніх друзів Шевченка, випробуваних у найчорніші роки його життя, належить родина Лазаревських (шість братів: Василь, Михайло, Федір, Яків, Олександр, Іван і сестра Глафіра та їхня мати Опанасія Олексіївна, у дівоцтві Латинська), що народилися в селі Гирявка (тепер Шевченкове) Конотопського повіту Чернігівської губернії у родині невеликих панків, нащадків козацької старшини. До заслання він не був з ними знайомий. Але слава, що прийшла до поета, коли він випустив у народ, зробила його ім'я широковідомим, і тому не дивно, що, довідавшись про приїзд до Оренбурга заарештованого Шевченка, один із братів Федір, який служив тоді в Оренбурзькій прикордонній комісії, відразу ж розшукав його в солдатській казармі.

Федір Лазаревський згадує:

"9 червня 1847 року сидів я у своїй Прикордонній комісії і ретельно займався поточними справами. В кімнату забіг переписувач Галявинський і каже: "Вночі жандарми привезли Шевченка; він зараз у пересильній казармі".

Не задумуючись, я побіг з казарми й насилу розшукав там новопривезеного арештанта. Він лежав долілиць на нарах, заглибившись в читання Біблії. Доти я ніколи не бачив Шевченка, а знав тільки його "Кобзар" та "Гайдамаків". Забувши про присутніх наглядачів, у юнацькому пориві я кинувся йому на шию. Неохоче підвівшись з нар, Тарас Григорович заговорив зі мною недовірливо. . .

Потім я пішов до свого начальника генерала Ладигенського і спитав: "Чи не можна чимось допомогти Шевченку?". Генерал здивовано подививсь на мене і посміхнувся. Ладигенський був начальником гуманним, не на тодішні часи. Очевидно, він зрозумів порив молодого захоплення, делікатно охолодив мене, зауваживши офіційним тоном, що Шевченко, напевне, заслужив свою долю, що в такій справі треба бути обережним і співчуття своє стримувати. . .".

Так, Федір Лазаревський був першим, хто по-дружньому привітав поета, першим, хто, за словами Шевченка, "не устыдился моей серой шинели".

Федір Матвійович Лазаревський, маючи досить високе службове становище у Прикордонній комісії, написав керівнику Орської дистанції тієї ж комісії Олександрійському з проханням допомагати чим можливо поету-земляку. Лікар за освітою, людина прогресивних поглядів, Александрійський мав змогу й полегшував долю Шевченка в Орську: одержуючи на свою адресу книжки й листи, які надсилались поетові, приймаючи його у себе вдома не як

солдата і засланця, а як доброго знайомого, нарівні з іншими гостями.

Михайло Матвійович Лазаревський, який теж служив у прикордонній комісії, був потім одним з адресатів, через якого Шевченко підтримував зв'язок з друзями. У кінці липня він завітав до Орська, де і познайомився особисто з поетом, знаючи про нього від свого брата. Ця зустріч була теплою й щирою. Наприкінці року поет пише Михайлові листа, у якому скаржиться на погіршення умов унаслідок переведення його в казарми, розповідає він і про свої недуги, свій тяжкий душевний стан, просить виконати для нього цілу низку доручень.

Закінчився 1847 рік - перший рік заслання. Для поета-засланця перший рік солдатської муштри, особливо в Орську, був дуже важким: фізично знесилювала солдатська муштра, а неможливість спілкування з передовими людьми України і Росії примушувала страждати його душу. Дуже болісно переживав він заборону писати й малювати.

Але Шевченко не скорився, не відступився від своїх переконань. "Караюсь, мучусь... але не каюсь", - писав він в одному з віршів, створених у Орській фортеці. Саме тут ним за рік було написано 20 поем та ліричних віршів, що стали шедеврами української поезії.

Надії на те, що новий 1848 рік буде кращим, ніж попередній, поет не мав. Але його не забувають друзі. На початок року, тобто на січень, припадає лист від братів Лазаревських: Василя та Федора, де вони висловлюють повагу й співчуття до Шевченка, надсилають конверти, пера, зошити.

Для морального стану Шевченка, волею самодержавця, засланоного за тисячі кілометрів в далекі оренбурзькі степи, дружнє ставлення братів Лазаревських, мало дуже велике значення.

Але ніякі клопоти не можуть вплинути на царський уряд та на Третє відділення. Багато знайомих відцурались від засланоного поета, боячись утисків уряду. Белозерський у своїх спогадах пише: "Тоді через катастрофу 1847 року та обшуки усі в провінції були під таким страхом і трепетом, що й думати не наслідувались про листування з Шевченком".

Тільки брати Лазаревські, Рєпнін, Чернишов, Лизогуб листувалися з Тарасом Григоровичем у перший рік його заслання.

На початку грудня до Оренбурга приїздить Михайло Лазаревський. У листі від 6 грудня 1849 року Федір пише сестрі Глафірі Огієвській, яка мешкає в містечку Кролевець: "Третього до мене приїхав Михайло. Разом з Михайлом намалював мій портрет наш Шевченко". Цей парний портрет братів Лазаревських зберігається зараз у Петербурзькому літературному музеї "Пушкинський дом".

У жовтні поета переводять до Оренбурзького батальйону № 1, в одну з рот, що знаходилась в Новопетровському укріпленні. Грубі невиховані командири роти, де служив Шевченко, зневажали й знущалися з нього. Сім важких років перебував поет у Новопетровському укріпленні. І весь цей час брати Лазаревські (Федір, Михайло і Василь) продовжували листування з ним, надсилали гроші й різні речі, виконували його доручення, бажаючи хоч якось полегшити важке становище поета.

Турбуються Михайло і Василь про видання повісті Шевченка "Матрос".

Останній прохає переписати рукопис, зробити деякі виправлення в заголовку та тексті й віддати до редакції "Современника" або "Отечественных записок".

У листі від 2 травня 1875 року Михайло Матвійович сповіщає Шевченку: "...що ти згідно з проханням громадянина Толстого та Петровського отримувеш відставку, вибираючи рід та місце проживання". 28-м травня датовано розпорядження командира Оренбурзького окремого корпусу Петровського про звільнення поета від служби.

12 серпня на рибальському човні Шевченко вирушає до Астрахані. Там він пробув 17 днів. 20 вересня поет пароплавом прибув до Нижнього Новгорода. 22 січня завітав до Тараса Григоровича Яків Лазаревський. Зустріч була теплою й щирою. Яків розповів поетові сумну історію про Катеринославське селянське повстання 1856 року і його наслідки. Розповідав про життя на Україні, про своїх сусідів.

25 лютого поет одержує лист від Михайла Матвійовича з повідомленням про дозвіл жити в Петербурзі. 8 березня Шевченко залишив Нижній Новгород. У дорозі він застудився, захворів на запалення лівого ока. Зупинився в Москві. У листі до Михайла Лазаревського Тарас Григорович пише, щоб той приїхав до нього, і разом вони зможуть їхати до Петербурга.

Гостинну Москву Шевченко залишив 26 березня, залізницею виїхавши до Петербурга. Він приїхав у квартиру Михайла Лазаревського. Михайло та Василь зустріли його по-братньому. Так само ставляться до Тараса Григоровича й молодші брати Лазаревські: Олександр та Іван, студенти Петербурзького університету.

29 березня в "Щоденнику" - цій щирій сповіді перед самим собою - з'являється запис:

"На удивление симпатичные люди эти прекрасные братья Лазаревские, и все шесть братьев, как один. Замечательная редкость. ... Василь принял меня, как давно невиданного друга. А мы с ним первый раз в жизни встречались: от земляк так земляк".

Шевченко оселився на квартирі Михайла Лазаревського, який жив у будинку графа Уварова. Олександр Лазаревський пише в спогадах:

"Живучи з молодшим братом-студентом у цій музейній квартирі, ми обідали, або, як кажуть у Києві, - "столувались" у Михайла Матвійовича. У нього ж обідав і Тарас Григорович. Отже, щодня за обідом ми сходились з Шевченком, щодня мали можливість слухати його щиро бесіду...".

Повернення поета із заслання викликало велике піднесення серед передової інтелігенції Росії. У червні Тарас Григорович міняє квартиру, переселяється в Академію мистецтв, де йому відвели велику кімнату з антресолями, але не пориває зв'язків із друзями. Віршем "Сон" поет закінчує рукопис свого "Журналу" і в день народження найближчого його друга Михайла Матвійовича Лазаревського дарує йому свій "Щоденник", засвідчуючи цим свою велику дружбу і любов до нього. Вірш "Вечір" ("Садок вишневий коло хати") присвячений Опанасії Олексіївні Лазаревській. Ще до особистого знайомства з матінкою Лазаревських поет багато чув про неї від її синів. Живучи інтересами своїх синів, вона брала участь у долі поета і полюбила його, не знаючи особисто.

Сини тепер частіше пишуть до матінки, прагнуть якимось розважити її у тузі. Одержавши від Шевченка в подарунок офорт "Свята родина" з дарчим надписом "Афанасии Алексеевне Лазаревской в знак глубокого уважения. Т. Шевченко", привезений Іваном Лазаревським в Гирявку, Опанасія Олексіївна була надзвичайно зворушена.

У листі до Опанасії Олексіївни Шевченко пише: "...Благородных сыновей Ваших я привык называть моими родными братьями, позвольте же Вас называть моей родною, невиданной и искренне любимой матерью и примите сердечный сыновий поцелуй от глубоко любящего Вас Шевченко".

У лютому 1860 року Шевченко подарував Олександрю "Кобзар" з присвятою: "Чистому сердцем доброму козакові Олександрю Лазаревському. Кобзар. Тарас. 6 лютого 1860 року".

Після десятирічного заслання й повернення до Петербурга Шевченко довго піклується про видачу дозволу на відвідування рідної, милої його серцю України, мріючи зустрітись там з близькими та рідними людьми. Тарас Григорович звернувся 5 травня 1859 року до правління Академії мистецтв з проханням видати йому дозвіл на поїзд до Малоросії, у губернію Київську, Чернігівську й Полтавську, для поліпшення здоров'я й малювання етюдів із природи.

Перебуваючи на Україні, Тарас Григорович хотів особисто висловити свою шанобливу вдячність "божественной старушке" Лазаревській.

Поет перебував у садибі Лазаревських з 22 по 25 серпня. "...Сонце вже стояло низенько, розкидаючи довгі тіні по садибі Лазаревських. Попід гаєм, обволікаючи місцевість курявою, поверталась додому череда. На подвір'я в'їхав віз, з якого біля ганку, критого черепицею, зіскочила людина в запорошеному курявою парусиновому кобеняку, тримаючи у руці солом'яного бриля.

Почувши шум тарантасу, що під'їжджав, із хати вийшов молодший з братів Лазаревських - Іван, який у цей час був на літніх канікулах вдома. На хвилину зняквівши, він зразу ж кинувся назустріч приїжджому. Тарас Григорович радо вітав молодика.

Пригинаючись, щоб не зачепитись об низеньку притолоку, Шевченко зайшов у сімці, а потім і у кімнату. Високі вузькі дзеркала з якимись дашками нагорі, пузатенькі невеличкі шафки на високих ніжках, старі портрети і картини, на яких майже нічого не можна розібрати, так вони потемніли, мусянжовий годинник з музикою під скляною кришкою, в старовинному фотелі з високою спинкою сидить та для якої поет знайшов у своїй образній мові вираз "божественная старушка".

Приїжджий відрекомендувався: "художник Шевченко". Поцілувавши з пошаною, як це роблять люблячі сини, руку Опанасії Олексіївни і ставши на коліна для благословення, Тарас Григорович схвильовано замовк. Благословивши його і торкнувшись вустами до великого зморшкуватого лоба Кобзаря, старенька запросила його встати, розпитуючи про подорож до Гирявки. Трохи пізніше за вечерею на садовому ганку Шевченко вже встиг зачарувати Опанасію Олексіївну своїми цікавими оповіданнями і своєю поведінкою".

Вночі приїхав з Орла і Федір Лазаревський. Зі слів Гліба Олександровича Лазаревського, живі свідки цього гостювання дворові Опанасії Олексіївни:

служниця Хима Іванівна Бабкіна та кучер Яким Степанович Ложка свідчили, що Шевченко хоч і був зажурений внаслідок неприємностей, яких він зазнав на Батьківщині у цей період, але в розмовах був веселою, говірливою, жартівливою й водночас дуже ввічливою людиною. Він просив дозволу постелити йому в садку, куди намощено було запашної отави. Легко йому "дихати" було тут у Гирявці. І названі брати, й старенька Лазаревська - всі вони намагалися зробити все для його спокою, відволікти його від важких неспокійних дум, від суворой сучасності. На сніданок Тарас Григорович просив собі кислого молока, за обідом та вечерєю з великим апетитом їв усі страви.

Надвечір сів він на ганку комори, спершись спиною до Федора, й разом співали пісень. Федір Матвійович свідчив в останні роки свого життя, що найкраще в Шевченка виходила його улюблена пісня:

Забіліли сніги, заболіло тіло
Ще й головонька,
Ніхто не заплаче по білому тілу
По бурлацькому.

Слухаючи цю пісню, не можна було, говорив він, втриматись без сліз. Було таке, коли всі плакали: й стара пані, і Федір та Іван - вся челядь.

Тут, у Гирявці, Шевченко збирає старовинний та сучасний фольклор, який був для нього одним зі способів пізнати народне життя. На зворотній сторінці аркуша, на якій Шевченко переписав вірш "Ой на горі роман цвіте", містяться автографи до двох народних пісень. Під текстом цього вірша стоїть дата "1859, 23 серпня, Гирівка".

З великою насолодою відпочиває Тарас Григорович у майже сторічному гирявському парку. Там за млином стояла велика верба, під якою любив працювати Кобзар.

Вдень ходив Тарас Григорович до села, розмовляв із селянами, заходив до садиби Марії Миколаївни Лашинської, двоюрідної сестри Опанасії Олексіївни. У цій садибі пам'ятали його ласкаве ставлення до дітей.

Тут він відпочивав на канапі, яка за часів Радянської влади була передана до Конотопського краєзнавчого музею. На цій канапі рукою Олександра Матвійовича написано: "Тут відпочивав Тарас Григорович Шевченко".

На високій тополі в садку Лазаревських поет вирізав свою монограму - "Т". Наступного літа на другій тополі поряд вирізав літеру "М" - Михайло Лазаревський.

У Гирівці поет ходив в українській сорочці, але пошитій не так, як на Конотопщині, і тому на край цієї сорочки Федір Лазаревський звернув увагу. Так, у листі від 14 жовтня 1860 року до матусі він прохав пошити йому сорочку "таку, як у Шевченка".

Бажаючи зробити приємне своєму найближчому другові, Тарас Григорович запропонував намалювати портрет О. О. Лазаревської і відвезти його Михайлові. Зрозумілою була материнська радість з цієї нагоди.

25 серпня, розцілувавшись з господинею, Тарас Григорович та брати Лазаревські поволі шляхом рушили до Конотопа.

Село Шевченкове (колишня Гирявка) виникло у II половині XVII століття. У зв'язку з перебуванням Т. Г. Шевченка в селі Гирявка в 1923 році населений пункт був перейменований у Шевченкове. У 1926-1927 роках село було Жовтневого району. У сільську раду входили село Шевченкове і шість хуторів: Торговиця, Путивець, Саранівка, Романьків, Харевичів, Червоні Ставки.

12 липня 1959 року в центрі села встановлено пам'ятник видатному поету (скульптор Яків Красножон).

У Шевченковому проживають правнучка О. М. Лазаревського Петруша Віра Андріївна, праправнук Петруша Юрій Михайлович, з якими підтримуються тісні зв'язки.

1. Лазаревський Б. Шматочки минулого / Б. Лазаревський // Тризуб. - Париж, 1935-1936 рр.

2. Лазаревський О. О. І ті люди, і село те / О. О. Лазаревський // Вітчизна. - 2007. - № 5.

3. Лазаревський О. О. Шевченко та Лазаревські / О. О. Лазаревський. - Київ, 2004.

АКІЧЕВ Ш. М.

"МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ОПОЛЧЕНИЯ 1812 г. В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ" ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КОНОТОПСЬКОГО ОПОЛЧЕННЯ 1812 РОКУ

Однією з малодосліджених сторінок історії Конотопа є історія участі наших земляків у Вітчизняній війні 1812 року. У Державному архіві Чернігівської області (ДАЧО) зберігаються "Труды Черниговской губернской архивной комиссии", Чернигов, 1913, вип. 10. Вони містять "Материалы по истории формирования ополчения 1812 г. В Черниговской губернии" з матеріалами про Конотопське ополчення 1812 року. На засіданні Чернігівської архівної комісії 16 травня 1912 керівник комісії В. Л. Модзалевський повідомив про пропозицію І. Д. Пашинського придбати в нього за 75 крб. матеріали про організацію Дворянського ополчення 1812 року. Було вирішено матеріали придбати за 75 крб. і після обробки вмістити у 10 випуску "Трудов комиссии..." [7, с. 246], присвятивши одне з осінніх засідань комісії спогадам про Вітчизняну війну 1812 р. [7, с. 247].

Частина матеріалів з історії Чернігівського ополчення 1812 р. пов'язана з історією Конотопського ополчення й становить інтерес для дослідників. Матеріали подаємо з деякими скороченнями в перекладі на російську мову.

1812. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Выпуск 10. Чернигов, 1913 г. (ЧГАК). Материалы по истории формирования ополчения